

explained. The operation of acts of interpretation of rules of law in space takes place in accordance with the territorial and extraterritorial principles of law. One of the essential elements of the state is its territory. This is because the state cannot exist outside the territory as the field of the exercise of its functions. Legal space of interpretative acts is also limited. Its basis consists of the territorial boundaries of the state. This validity depends on understanding the concept of this space (the territory of the state). In Ukraine, the legislative interpretation of the above-mentioned concept is legalized to a great extent. It is officially registered in the Law of Ukraine «On the State Border of Ukraine» (November 17, 1991). According to Article 1 of this Law, the state border of Ukraine is a line and a vertical surface that stretches along this line, which define the boundary of the territory of Ukraine over the land, water, subsoil, air space. The Law determines the waters belong to the territorial sea of Ukraine and its internal waters (Art. 5, 6).

The total feature of space, which is revealed at all structural levels, is three-dimension that characterizes the length and the structure of the object, the coexistence and the interaction of its elements in different systems.

In encyclopedias and encyclopedic dictionaries, space is considered as the general form of the existence of material objects and processes that characterize their structure, length, objectivity, unity, interruption and continuity. In Philosophy, space is usually examined in connection with temporary parameters of the system.

Key words: *interpretation of rules of law, interpretative act, operation of act of interpretation, legal norms, rule of law in space, interpretative activity, subject of interpretation, territorial validity.*

Стаття надійшла 17 березня 2016 р.

УДК 340.114.5

**М. В. Ляхович,
Я. П. Павлович-Сенета**

ПРАВОВИЙ НІГІЛІЗМ В УКРАЇНІ: ПОНЯТТЯ, ФОРМИ ПРОЯВУ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Розкрито зміст поняття та здійснено аналіз правового нігілізму як одного із розповсюджених видів деформації соціальної правосвідомості, досліджено структуру та найбільш типові форми вияву цього феномену. Вивчено соціальну небезпечність правового нігілізму на сучасному етапі розвитку української держави, що зумовлює надзвичайно тяжкі кризові стани у державі, такі, як підвищення рівня злочинності, економічні стагнації, корупція, охлократія, сепаратизм. Запропоновано шляхи подолання цього явища.

Ключові слова: *право, нігілізм, правовий нігілізм, соціальний нігілізм, правосвідомість, деформація, організована злочинність, хабарництво.*

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку української держави можна визначити як перехідний. Він характеризується двома діаметрально протилежними тенденціями: прагненням до стандартів демократичної, соціальної, правової держави, з одного боку, і низьким рівнем правової культури, деформованою правосвідомістю – з іншого.

Формування демократичної, соціальної, правової держави і, відповідно, громадянського суспільства в умовах економічної кризи, соціальної невлаштованості населення, низького рівня політичної та правової культури громадян, неефективної діяльності правоохоронних органів, що призводить до зростання злочинності та криміналізації суспільства, тобто правового нігілізму, неможлива без підвищення рівня правової свідомості та правової культури всього населення країни, неухильного дотримання прав і обов'язків, забезпечення гарантованих міжнародним та національним законодавством стандартів прав і свобод людини та громадянина, домінування права в усіх сферах життя держави.

Стан дослідження. Теоретичну базу становлять положення і висновки, що містяться у роботах вчених: вітчизняних (О. С. Бондарев, О. В. Волошенко, І. С. Демченко, М. І. Матузов, В. Г. Сафонов, В. І. Червонюк, С. С. Алексєєв та ін) та зарубіжних (І. Берлін, Й. Віг, В. Краус, І. Сабо та ін.)

Метою статті є розкриття та аналіз змісту поняття «правовий нігілізм» як одного із розповсюджених видів деформації соціальної правосвідомості та можливих шляхів його подолання.

Виклад основних положень. Правосвідомість розглядають як вид соціальної свідомості, що охоплює сукупність поглядів, почуттів, емоцій, ідей, теорій і компетенцій, а також уявлень і настанов, що характеризують уявлення людини, суспільних груп і суспільства загалом про чинне законодавство чи бажане право, форми і методи правового регулювання.

Правова культура – це знання й розуміння права, ретельне виконання його вимог як усвідомлення необхідності та внутрішньої переконаності [1].

Для того, щоб краще зрозуміти, що таке «правовий нігілізм», як він стосується правової культури і правосвідомості, необхідно визначити, що називається правом, нігілізмом та правовим нігілізмом.

Правом називають систему загальнообов'язкових, формально визначених правил поведінки, що встановлюються або санкціонуються та забезпечуються державою з метою упорядкування суспільних відносин.

Поняття «нігілізм» походить від латинського «*nihil*», що в перекладі означає «ніщо», «нічого». Філософський словник подає таке визначення: «нігілізм – точка зору абсолютного заперечення, не пов'язаного з жодними позитивними ідеалами» [2, с. 51].

Соціальний нігілізм – це невизнання загальноприйнятих цінностей, ідеалів, моральних норм, культури і та ін. Інколи заперечення цих норм здійснювалось з метою затвердження та піднесення інших цінностей.

Правовий нігілізм є різновидом соціального нігілізму як родового поняття. Його сутність полягає в загальному негативному, неухваленому щодо права, законів, нормативного порядку, а з погляду причин – в юридичній відсталості, правовій невихованості основної маси населення. Подібні антиправові установки і стереотипи є елементом, межею, властивістю суспільної свідомості і національної психології. Правовий нігілізм – це продукт соціальних відносин, який зумовлений безліччю причин і наслідків. Зокрема він підсилюється і такими реаліями наших днів, як політиканство та цинічний популізм лідерів всіх рангів, боротьба позицій і амбіцій. Впливає також і владолубство бюрократії, некомпетентність чиновників. Останнє – «слабке місце» нашої держави [3].

У науковій літературі існують два підходи до розуміння сутності правового нігілізму – класичний (традиційний) і новаторський. У межах класичного підходу правовий нігілізм розглядається як деструктивний соціальний феномен, сутність якого – негативне ставлення до права, зневіра в його можливості вирішувати нагальні проблеми так, як того вимагає соціальна справедливість. Представники новаторського підходу вважають, що до існування цього явища призводить саме право через свою недосконалість. Правовий нігілізм розглядається як специфічний соціальний орієнтир, який визначає напрям негативних тенденцій у юридичній сфері і без якого стає неможливим пошук нових концепцій та ідеалів, а також шляхів вирішення проблем, що існують у суспільстві [4, с. 53].

На особистісному рівні правовий нігілізм виступає в двох якостях: як стан настроїв і як спосіб дій, лінія поведінки. Останнє – індикатор шкідливості і небезпеки явища. Вчинки – наслідки помислів, тому саме за вчинками можна судити про реальну наявність і наслідки правового нігілізму. Зі зменшенням правової культури і правової свідомості збільшується правовий нігілізм [1].

Якщо розглянути правовий нігілізм більш детально, то можна побачити, що існує безліч різноманітних форм його прояву та сфер поширення. Спробуємо описати найбільш яскраві і очевидні з них.

Прямі умисні порушення чинних законів та інших нормативно-правових актів. Ці порушення становлять величезну кількість кримінальних діянь, а також цивільних, адміністративних і дисциплінарних проступків. Злочинність – могутній каталізатор правового нігілізму. Крім тіньової економіки, виникла тіньова політика, невидимі клани і групи тиску. Зловмисники не бояться законів, вдало оминають їх. Діють цілком легально або напівлегально [2].

Загальне недотримання або невиконання юридичних норм, коли суб'єкти (громадяни, посадові особи, державні органи, громадські організації) не дотримуються вимог правових норм, прагнуть жити і діяти за «своїми правилами».

Невиконання ж законів є ознакою безсилля влади. Така загальна «неслухняність» – результат надто низької і деформованої правосвідомості, відсутності належної правової культури, а також наслідок загальної розпушеності і безвідповідальності.

Видання суперечливих, паралельних або навіть взаємовиключних правових актів, що нейтралізують один одного, є ще однією із форм правового нігілізму. Юридичні норми, що приймаються у великій кількості, не взаємодіють і погано синхронізовані. Відтак виникають найгостріші колізії права, що викликає у суспільства зневагу до хаотичної сукупності правових норм, які не здатні не тільки врегулювати поведінку суб'єктів права, а навіть взаємодіяти одні з одними. Нерідко виникають ситуації, коли підзаконні акти стають «надзаконними».

Конфронтація представницьких і виконавчих структур влади на всіх рівнях. Це свого роду «номенклатурний» або «елітарний» нігілізм, пов'язаний з «паралічем» влади, а будь-які суперечки серед органів влади означають недосконалість права, закону. Тут поєднуються державний і правовий нігілізм, який дезорганізує норми управління, що склалися у суспільстві.

Порушення прав людини, таких, як право на життя і здоров'я, честь, гідність, житло, майно, належний життєвий рівень, безпека, також зумовлює правовий нігілізм. Адже слабка правова захищеність особистості підриває віру в закон, у здатність держави забезпечити порядок і спокій в суспільстві, захистити людей від злочинного посягання. Усе це поєднується з випадками порушення законності і представниками правоохоронних органів.

Можна виокремити *теоретичну форму правового нігілізму*, що виникає з деяких старих і нових постулатів. Вони пов'язані з догматизацією відомих положень марксизму про державу і право і з низкою неправильних або суто ідеологізованих, а тому спотворених уявлень про державно-правову дійсність і її розвиток.

Якщо підсумувати все зазначене, можна виокремити деякі спільні, найбільш характерні риси сучасного правового нігілізму. Це, зокрема:

- підкреслено демонстративний, войовничий, конфронтаційно-агресивний характер і неконтрольованість, що обумовлено громадською думкою та кваліфікується як безлад;
- глобальність, масовість, широка поширеність не тільки серед громадян, соціальних і професійних груп, але і в офіційних державних структурах, законодавчих, виконавчих і правоохоронних ешелонах влади;
- різноманіття форм вияву від кримінальних до легальних (легітимних), від парламентсько-конституційних до мітингово-охлократичних, від «елітарних» до побутових;
- особлива міра руйнівності, опозиційна спрямованість, регіонально-національне забарвлення;
- злиття з державним, політичним, етичним, духовним, економічним, релігійним нігілізмом, що разом створюють єдиний руйнівний процес;
- зв'язок з негативізмом – більш широкою течією, що в останні роки поширена в українському суспільстві внаслідок створення нової системи, зміни способу життя [4].

Наслідком правового нігілізму є стрімке збільшення злочинності. Найбільш небезпечним видом злочинності є організована злочинність. Вона стимулює кримінальні елементи, об'єднує та контролює їх, змушує з більшою енергійністю вести злочинну діяльність.

Організована злочинність – це свідомо, систематична, повторювана діяльність стійкої групи осіб, в якій хоча б один або декілька елементів діяльності (мета, засоби, процес її досягнення, результат) є кримінальними. Боротися з організованою злочинністю доволі важко, оскільки вона залишається безкарною через корупцію. З огляду на це, головним методом боротьби з організованою злочинністю є боротьба з корупцією.

Найбільш ефективним способом боротьби з корупцією є створення умов, які перешкоджають її появі та розвитку. Організована злочинність може чинити вплив на окрему особу або правоохоронний орган, перешкоджаючи її діяльності, але впливати на всю державу одночасно вона не може.

Не менш важливою проблемою в нашій країні є хабарництво, тобто отримання посадовою особою особисто або через посередників у будь-якому вигляді хабара за виконання, чи невиконання в інтересах особи, яка дає хабар, будь-якої дії, яку посадова особа повинна була (або була в змозі) виконати з використанням своєї службової посади.

У майбутньому правовий нігілізм, який виявляється у наданні та отриманні хабара, може бути подоланий шляхом подальшого реформування законодавства або зі зростанням правової свідомості населення нашої країни.

М. А. Бурдоносова вирізняє основні групи заходів боротьби з правовим нігілізмом:

- заходи політичного характеру, які безпосередньо пов'язані з подоланням чинників, які перешкоджають розвитку правової держави;
- соціально-економічні заходи;
- заходи культурного, духовного, морального характеру [2, с. 57].

І. С. Демченко називає більш конкретні способи: підвищення правової або іншої спеціальної освіти; обов'язкове проходження кожним новим нормативно правовим актом ґрунтовної правової експертизи; залучення до законотворчої роботи науковців, визнаних спеціалістів у галузі права; забезпечення доступу громадськості до законопроектної роботи; підвищення якості виховання та освіти громадян, увідповіднення її зі світовими стандартами й ідеалами [11, с. 5].

Висновки. Вихід із правового нігілізму вбачається у таких заходах:

- *підвищення загальної і правової культури* громадян, їх правової і моральної свідомості. Слід проводити комплекс виховних, навчальних, профілактичних, ідеологічних заходів попередження правового нігілізму. Необхідно запровадити кваліфіковану правову освіту у навчальних закладах;

- *вдосконалення законодавства*. З часів незалежності України досі не було прийняте законодавство, яке відповідало б усім вимогам правової держави. Через недосконале законодавство існують різні недоліки в праві, що дає змогу діяти певному колу осіб протизаконно;

- *профілактика правопорушень і злочинів*. Це одне із основних завдань, яке покладається на правоохоронні органи. Необхідно проводити профілактичну роботу серед осіб, схильних до вчинення злочинів (осіб, які підлягали різній відповідальності, неповнолітніх з неблагополучних сімей тощо);

- *зміцнення законності і правопорядку, державної дисципліни*. Слід покращити систему соціального захисту державних службовців, збільшити їм заробітну плату до рівня, що забезпечує гідне існування, з тим, щоб уникнути корупції, встановити контроль за їхньою діяльністю з метою уникнення правопорушень у цій сфері;

- *повага і захист прав особистості*, що є також одним із основних принципів демократії. Важливим є те, що всі люди повинні бути рівні в своїх правах. На жаль, доки в нашій державі рівність всіх

людей перед законом не буде виконуватись, ми не зможемо назвати Україну насправді демократичною державою.

Перелічені у статті риси і форми вияву правового нігілізму в суспільстві можуть викликати надзвичайно тяжкі кризові стани у державі, такі як підвищення рівня злочинності, економічні стагнації, корупція, охлократія, сепаратизм. Прикладом правового нігілізму можна вважати вияви сепаратизму на Сході України, що вже призвели до низки трагічних наслідків (бойові дії, смерть і каліцтва людей, вимушене переселення, розруха населених пунктів, втрата частини території України, тощо) та можуть спричинити і більш серйозні втрати для суверенітету і територіальної цілісності України. Вважається, що повністю подолати правовий нігілізм неможливо, але можна мінімізувати його рівень шляхом застосування низки комплексних заходів, консолідації суспільства, забезпечення принципу верховенства права, здійснення правового виховання громадян у напрямі патріотизму та відповідальності за свою країну.

1. Поняття і види правової свідомості та правової культури // osvita.ua. – 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/law/9284/>.

2. Бурдоносова М. А. Правовий нігілізм: сутність та основні риси / М. А. Бурдоносова. – К.: Ін-т держави і права НАН України, 2012. – № 4. – С. 51–58.

3. Бондаревський В. Г. Правовий нігілізм в Україні та шляхи його подолання. Збірник праць / В. Г. Бондаревський – К., 2012. – 750 с.

4. Черніков О. О. Правовий нігілізм: поняття, структура та форми прояву / О. О. Черніков // Право і суспільство. – 2014. – № 1. – С. 10–12.

5. Бойко В. П. Правовий нігілізм та форми його прояву у суспільному житті / В. П. Бойко // Юридичний вісник України. – 2004. – № 47. – С. 14–18.

6. Демиденко Г. Г. Історія вчень про право і державу: підручник / Г. Г. Демиденко – Х.: Консул, 2004. – 340 с.

7. Коломоєць В. К. Основні види правопорушень та боротьба з ними / В. К. Коломоєць // Міліція України. – 2005. – № 2. – С. 31–34.

8. Остапчук П. А. Антизлочинна діяльність та економічна безпека країни / П. А. Остапчук // Міліція України. – 2005. – № 12. – С. 12–13.

9. Степаненко О. А. Правовий захист громадян України / О. А. Степаненко // Міліція України. – 2004. – № 6. – С. 10–12.

10. Зайчук О. В. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.

11. Правовий нігілізм в Україні. Шляхи його подолання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/demchenko-is-pravoviy-nigilizm-v-ukrayini>.

Ляхович М. В., Павлович-Сенета Я. П. Правовой нигилизм в Украине: понятие, формы проявления и пути преодоления

Раскрыто содержание понятия и осуществлено анализ содержания правового нигилизма как одного из распространенных видов деформации социального правосознания.

Исследовано структуру и наиболее типичные формы проявления этого феномена. Выучено социальную опасность правового нигилизма на современном этапе развития украинского государства, что вызывает тяжелейшие кризисные состояния в государстве, такие, как повышение уровня преступности, экономические стагнации, коррупция, охлократия, сепаратизм. Предложено пути преодоления этого явления.

Ключевые слова: *право, нигилизм, правовой нигилизм, социальный нигилизм, правосознание, деформация, организованная преступность, взяточничество.*

Lyahovych M. V., Pavlovych-Seneta Ya. P. Legal nihilism in Ukraine: concepts, forms of manifestation and methods of overcoming

The article deals with the concept and the analysis of the content of legal nihilism as one of the common types of deformation of social legal awareness, the study of the structure and the most typical forms of manifestation of this phenomenon, its social danger at the present stage of the development of the Ukrainian state and possible methods of its overcoming. On a personal level, legal nihilism can be in two forms: as a state of mood and as a method of action, a line of conduct. The latter is an indicator of harm and danger of the phenomenon. Actions are the fruits of thoughts, so the actions can determine the real presence and effects of legal nihilism.

Increasing the legal nihilism occurs with decreasing the legal culture and legal consciousness. This means that our country should strive to increase the level of legal culture and consciousness. Legal nihilism is a form of social nihilism as a generic concept.

Its essence is in general negative, careless attitude to law, rules, normative order, and in terms of reasons – legal backwardness, legal ill-breeding of the main mass of the population. Similar anti-legal positions and stereotypes are an element, line, feature of public consciousness and national psychology. Legal nihilism is a product of social relations, which is caused by a lot of causes and consequences.

It is considered that it is impossible to overcome the legal nihilism fully, but it can be reduced to the minimum level by the application of measures. They are special legal measures aimed at forming a qualitatively new, efficient legal system; general social measures aimed at improving the objective conditions of life of the society, forming a new social environment; educational measures aimed at correcting the deformation of legal consciousness and enhancing the level of legal culture of the population.

Key words: *deformation, nihilism, organized crime, law, legal nihilism, social legal consciousness, bribery.*

Стаття надійшла 12 квітня 2016 р.